

Birači, stranke i migranti

Bartul Vuksan-Ćusa

Neposredno pred izbore 2015. godine Hrvatska se prvi puta suočila s fenomenom masovnih migracija ljudi koji dolaze u Europu iz drugoga zemljopisnog i kulturnog kruga. Do toga trenutka pitanje migracija je za većinu hrvatskih građana bilo uglavnom hipotetske naravi, a jedino značajnije iskustvo migracija naši građani su imali za Domovinskog rata, a i to iskustvo je bilo vezano uz prognanike i izbjeglice koji su bili građani Hrvatske ili Bosne i Hercegovine

Neposredno pred izbore 2015. godine Hrvatska se prvi puta suočila s fenomenom masovnih migracija ljudi koji dolaze u Europu iz drugoga zemljopisnog i kulturnog kruga. Do toga trenutka pitanje migracija je za većinu hrvatskih građana bilo uglavnom hipotetske naravi, a jedino značajnije iskustvo migracija naši građani su imali za Domovinskog rata, a i to iskustvo je bilo vezano uz prognanike i izbjeglice koji su bili građani Hrvatske ili Bosne i Hercegovine. S obzirom na opseg migrantskog vala, njegovo trajanje i na reakciju društva i političara na njega, sasvim je sigurno da je migrantski val ostavio traga na stavovima hrvatskih građana i birača. Iako je na parlamentarnim izborima održanima 2015. i 2016. godine migrantska kriza u Europi imala relativno malo značenje u izbornoj kampanji, a način na koji su mediji pratili migrantsku krizu nije bio negativan, zanimljivo bi bilo istražiti razlikuju li se birači glavnih političkih stranaka u Hrvatskoj u svojim stavovima prema pitanju migracija i načinu na koji se odražava na hrvatsko društvo.

Radovi koji analiziraju odnos prema migrantima i migrantskoj krizi u Hrvatskoj iz znanstvene perspektive su zasad rijetki, pogotovo na podacima prikupljenim na nacionalnom uzorku ispitanika. Stoga ovaj rad, potaknut migrantskom krizom, analizira stavove naspram migranata. Pritom pokušava utvrditi koje karakteristike birača oblikuju stavove prema migrantima, te ispituje razlikuju li se birači pojedinih stranaka u odnosu prema migrantima.

Odnos javnosti prema migracijama

Baričević i Koska (2017: 14) ističu kako su u liberalnim demokracijama protumigrantski stavovi u porastu. Priroda negativnih stavova o migracijama je raznovrsna, ali se najčešće radi o tome da se migranti percipiraju kao oni koji mogu donijeti neku vrstu štete ili ugroze. Točnije, radi se o tome da se migranti percipiraju u terminima kontekstualno uvjetovane prijetnje (Baričević i Koska, 2017: 14). Pritom se pokazuje kako se uz konstrukt prijetnje obično veže etnocentrizam kojega se definira pomoću svojevrstne nacionalne i etničke superiornosti, to jest, pomoću nekakvog oblika percepcije o naglašenoj važnosti etničke grupe u odnosu na druge koji ne pripadaju toj grupi (Šram, 2010: 113-116). Što se Hrvatske tiče, unutar domaćeg konteksta, u pozadini etnocentrizma uvelike se nalazi percepcija kulturne prijetnje koja dolazi od migranata (Šram, 2010: 134). Pritom su neke od dosad provedenih studija pokazale kako stariji i politički desnije pozicionirani ispitanici pokazuju negativne stavove o tražiteljima azila i imigrantskim radnicima (Gregurović, Kuti i Župarić-Iljić, 2016: 111). Međutim, ove studije su koristile prigodne ili uzorke na posebnim populacijama, koje su uz to bile i prostorno ograničene, te se iz njih ne može dobiti opća slika stavova o migrantima na nacionalnoj razini.

Analiza

Analiza predstavljena u ovom radu temelji se na anketi koju je 2018. godine proveo Fakultet političkih znanosti na nacionalno reprezentativnom uzorku od tisuću ispitanika. Kako bi utvrdio stav prema migrantima, rad počinje s faktorskom analizom varijabli koje mjere odnos prema migracijama (*Tablica 1*). Faktorska analiza pokazuje tri faktora od kojih prvi predstavlja protumigrantske stavove i objašnjava gotovo polovicu ukupne varijance. Drugi faktor pokazuje dimenziju suosjećanja prema migrantima i želju za pomoći migrantima. Treći faktor koji ima samo jednu varijablu pokazuje odnos prema migrantima kao potencijalnom rješenju za demografske probleme zemlje. Ovisna varijabla koja ispituje negativne stavove o migrantima se sastoji pet čestica koje ispituju stavove o: zabrani useljavanja migranata i izbjeglica radi zaštite nacionalne sigurnosti, zabrani useljavanja migranata i izbjeglica radi zaštite radnih mjesta, zabrani useljavanja migranata i izbjeglica radi zaštite nacionalnog identiteta i kulture te stavove o tome kako Hrvatska ne bi trebala prihvaćati izbjeglice jer su oni zapravo ekonomski migranti i stav o tome kako među migrantima ima velik broj islamističkih terorista koji nastoje uništiti Europu. S obzirom da ova varijabla objašnjava gotovo pedeset posto varijance, ona će biti korištena kao temeljna ovisna varijabla koja mjeri odnos prema migrantima u analizi.

Rad će provjeriti utjecaj više čimbenika koji imaju potencijal oblikovati stavove prema migrantima, poput spola, dobi, obrazovanja, religioznosti, odnosa prema tržišnom načelu organizacije društva, povjerenja u institucije, zadovoljstvo stanjem ekonomije, zadovoljstvo demokracijom, preferenciju za demokracije ili jake vođe, autoritarnost, etnocentrizam i populizam. Koristi se širok spektar varijabli kako bi se mogla procijeniti njihova relativna važnost u oblikovanju stava prema migrantima s

obzirom da do sada nema objavljenih analiza na nacionalnom uzorku.

Dob se mjeri ljestvicom s tri vrijednosti koja birače kategorizira na sljedeći način: mlado stanovništvo (18. do 30. godine), srednje staro stanovništvo (od 31. do 50. godine) te staro stanovništvo (od 50. godine pa na dalje). Obrazovanje se mjeri ljestvicom s pet vrijednosti koja počinje s nezavršenom osnovnom školom kao najmanjom vrijednosti i završava s fakultetom (doktoratom i magisterijem) kao najvišom vrijednosti. Religioznost je druga neovisna varijabla, a kreirana je na način da ispitanike kategorizira kao uvjerene vjernike, vjernike koji ne prihvaćaju sve što Crkva naučava, one koji nisu sigurni u svoje opredjeljenje po ovom pitanju, nereligiozne te nereligiozne koji ne vide smisao u religiji. Varijabla koja ispituje odnos prema tržišnom načelu organizacije društva sastoji se od četiri čestice koje mjere stavove o sljedećim tvrdnjama: nedo-

Linearna regresija pokazuje kako su dvije najznačajnije varijable one koje ispituju etnocentrizam i autoritarnost, to jest ispostavlja se kako etnocentrični i autoritarni birači imaju negativne stavove o migrantima. Točnije, te dvije varijable zajedno čine snažan prediktor protumigrantskog stava. Takav nalaz dodatno potvrđuje varijabla koja ispituje preferenciju za demokraciju ili jake vođe, odnosno, pokazuje se kako oni koji preferiraju jake vođe imaju negativnije stavove o migrantima od onih koji smatraju da je demokracija uvijek najbolje rješenje

pustivo je da netko ima deset puta veću plaću od prosječne, država treba donijeti zakone koji će onemogućiti da nekim društvenim skupinama standard raste brže nego ostalima, bilo bi pošteno kada bi nasljednici bogatih platili poreze na nasljedstvo, država ne smije dozvoliti da se privatnici bogate bez kontrole. Cronbachov alfa indeks pouzdanosti za ove četiri varijable iznosi 0,699. Varijable koje ispituju povjerenje u institucije (Sabor, Vlada, stranke, EU) kategoriziraju ispitanike na one koji imaju nikakvo povjerenje, malo povjerenje, određeno (donekle) povjerenje ili veliko povjerenje u navedene

Tablica 1. Faktorska analiza stavova o migrantima

	1	2	3
Hrvatska bi trebala prihvaćati izbjeglice i migrante u skladu s vlastitim mogućnostima.	-0,470	0,869	-0,084
Hrvatska bi trebala primati migrante i izbjeglice kako bi popravila demografsku sliku.	-0,207	0,059	0,976
Izbjeticama koje danas dolaze u Hrvatsku i Europu potrebna je naša pomoć kao što je i ona bila potrebna hrvatskim prognanicima i izbjeticama u Domovinskom ratu.	-0,575	0,720	0,216
Hrvatska bi trebala zabraniti useljavanje migranata i izbjeglica radi zaštite nacionalne sigurnosti.	0,849	-0,291	0,018
Hrvatska bi trebala zabraniti useljavanje izbjeglica i migranata kako bi sačuvala radna mjesta za svoje građane.	0,810	-0,183	-0,174
Hrvatska bi trebala zabraniti useljavanje migranata i izbjeglica radi zaštite nacionalnog identiteta i kulture.	0,858	-0,272	-0,013
Hrvatska ne treba prihvaćati i pomagati izbjeglice jer su oni zapravo ekonomski migranti.	0,766	-0,274	0,021
Među izbjeticama i migrantima koji dolaze u Hrvatsku i Europu velik je broj islamističkih terorista koji nastoje uništiti Europu, njezino blagostanje.	0,679	0,093	-0,091
Ukupna objašnjena varijanca u %	46,93	13,25	12,52
Cronbachov alfa koeficijent	0,877		

institucije. Cronbachov alfa indeks pouzdanosti iznosi 0,842. Zadovoljstvo stanjem ekonomije se ispituje pomoću dvije varijable, od kojih jedna ispituje subjektivno (pojedinaac i njegova obitelj) percipirano ekonomsko stanje (u odnosu na razdoblje od prije godinu dana), dok druga varijabla ispituje stav o općenitom ekonomskom stanju (u odnosu na razdoblje od prije godinu dana). Obadvije varijable se ispituju pomoću ljestvice s pet vrijednosti koja započinje s percepcijom mnogo lošijeg stanja (1) te završava s percepcijom mnogo boljeg stanja (5). Korelacija između ove dvije varijable iznosi 0,586. Zadovoljstvo demokracijom se ispituje ljestvicom sastavljenom od četiri vrijednosti koje se kreću od vrlo nezadovoljnih ispitanika (1) do vrlo zadovoljnih ispitanika (4). Preferencija za demokraciju ili jake vođe se ispituje tako što se ispituje je li demokracija najbolje rješenje ili su nekad potrebni jaki vođe. Neovisna varijabla koja ispituje etnocentrizam se sastoji od tri čestice koje ispituju stavove o sljedećim tvrdnjama: postoje rase i kulture s kojima se pravi Hrvati ne bi trebali miješati, većina imigranata čim dođe u Hrvatsku nastoji narušiti njeno uređenje odbijanjem poštivanja naših zakona, istinski hrvatski način života nestaje tako brzo da ćemo morati koristiti silu da ga sačuvamo. Cronbachov alfa indeks pouzdanosti za ove tri čestice iznosi 0,766. Neovisna varijabla koja ispituje autoritarnost se sastoji od tri čestice koje ispituju mišljenje o sljedećim tvrdnjama: ono što je ovoj zemlji potrebnije od zakona i političkih programa je nekoliko hrabrih i odlučnih ljudi u koje narod može imati povjerenje, ne treba iznositi vlastito mišljenje jer čovjek nikad ne zna od čega može nastradati, vlasti i moćnicima se ne treba zamjerati. Cronbachov alfa indeks pouzdanosti za ove tri varijable iznosi 0,531. Varijabla koja ispituje populizam se sastoji od dvije čestice koje ispituju stavove o tome kako su demokratske procedure samo predstava za narod, kao i tome kako politički skandali pokazuju da elite, kada su im interesi ugroženi, zlopotrebljavaju javne institucije. Korelacija između ove dvije varijable iznosi 0,578.

Rad pretpostavlja da će protuimigrantski usmjereni birači biti skloniji autoritarnim rješenjima i etnocentrizmu. Također, za očekivati je kako će stariji birači imati izraženije protu-migrantske stavove od mlađih birača jer ih općenito karakteriziraju više razine autoritarnosti (Šiber, 1998: 206). Osim toga, za očekivati je kako će birači čija je pozicija ekonomski rizičnija, odnosno, manje utrživa ili tržišno transferabilna, biti skloniji protuimigrantskim stavovima, to jest, pretpostavka glasi da će ispitanici koji imaju niže razine obrazovanja biti skloniji protuimigrantskim stavovima. Shodno tome, očekuje se da oni koji imaju više razine obrazovanja budu skloniji migrantima jer zbog svojeg obrazovanja imaju tržišno fleksibilniju poziciju pa migrante ne percipiraju kao potencijalnu ekonomsku ugrozu. Osim toga,

Temeljem provedene linearne regresije se može zaključiti kako hrvatski birači migrante prvenstveno smatraju kulturnom, a ne ekonomskom prijetnjom

općenito se smatra kako obrazovanje liberalizira (Weakliem, 2002: 141; Stubager, 2008: 340) te je stoga za očekivati da će obrazovaniji birači imati pozitivnije stavove o migrantima. Pretpostavke vezane uz varijablu koja ispituje religioznost je teško definirati. Čorkalo i Stanković (2000: 73-74) ističu postojanje brojne literature koja ukazuje na postojanje povezanosti između religioznosti i autoritarnosti. Prema istim autoricama (Čorkalo i Stanković, 2000: 74), povezanost religioznosti i autoritarnosti se može objasniti načinom na koji pojedinci usvajaju vjeru i vjerske sadržaje. Nasuprot tome, religije pozivaju na

Tablica 2. Rezultati linearne regresije demografskih i vrijednosnih prediktora protumigrantskog stava

	Protumigrantski stav
Spol	-0,080 (0,056)
Dob	0,041 (0,037)
Obrazovanje	-0,019 (0,032)
Religioznost	0,065* (0,031)
Odnos prema tržištu	0,038 (0,036)
Etnocentrizam	0,462*** (0,031)
Autoritarnost	0,213*** (0,038)
Zadovoljstvo demokracijom	-0,018 (0,038)
Jaki vođe ili demokracija	0,126* (0,058)
Populizam	-0,052 (0,033)
Zadovoljstvo stanjem ekonomije	-0,063 (0,044)
Povjerenje u institucije (Sabor, Vlada, stranke)	0,147*** (0,036)
Povjerenje u Europsku uniju	0,013 (0,030)
Konstanta	0,667 (0,330)
N	895
Prob>F	0,000
R²	0,372

Tablica 3. Linearna regresija stavova o strankama i protumigrantskog stava

	protumigrantski stav
Stav o SDP-u	-0,003 (0,026)
Stav o HDZ-u	0,042* (0,020)
Stav o Živom zidu	-0,108*** (0,027)
Stav o Mostu	0,027 (0,031)
Stav o IDS-u	-0,082* (0,036)
Stav o HSS-u	-0,009 (0,037)
Stav o HNS-u	0,063 (0,040)
Stav o NzH	0,103** (0,043)
Stav o HDSSB-u	0,094** (0,038)
Stav o GLAS-u	-0,133*** (0,038)
Konstanta	3,324 (0,107)
N	670
Prob>F	0,000
R²	0,146

toleranciju i međusobno uvažavanje pa ova varijabla može imati i drugačiji utjecaj na stavove o migrantima. Birače koji preferiraju jake vođe naspram demokracije će vjerojatno karakterizirati negativniji stavovi o migrantima, a isto se može očekivati od onih koji su manje zadovoljni demokracijom. Također, za očekivati je kako će birače koji imaju negativan stav o tržišnom načelu organizacije društva karakterizirati i negativni stavovi o migrantima zbog toga što ih se percipira kao prijetnju ekonomskom statusu domaćega stanovništva koju donosi otvoreno tržište rada, odnosno, radi se o svojevrsnom protekcionističkom stavu. Pretpostavka je da će birači koji imaju negativan stav o ekonomskom stanju imati negativne stavove o migrantima jer ih smatraju ekonomskom ili kulturološkom prijetnjom koja može dodatno pogoršati stanje. Nadalje, za očekivati je da će birači koje karakteriziraju niske razine povjerenja u institucije imati negativne stavove o migrantima jer se nepovjerenje u institucije može prenijeti i na očekivanja da će problem migracija biti riješen na zadovoljavajući način. Također, analiza nastoji objasniti odnos populizma i protumigrantskog stava, a pretpostavke o tom pitanju mogu ići u različitim smjerovima. Naime, s jedne strane, suvremeni populizam se, u kontekstu kritike dominantne lijevo-liberalne ideologije tumači kao desni populizam, a populistički često upravo imigrante prezentiraju kao opasnost (Šalaj, 2012: 28). S druge strane, populizam je vrsta političkog diskursa koja reagira na dominantne vrijednosti u društvu pa ako su te vrijednosti konzervativne, može se očekivati da će populizam biti ispunjen lijevim političkim idejama, kakav je uostalom bio u svojim korijenima (Šalaj, 2012: 23). Stoga se može očekivati da populizmu skloni birači mogu imati različite stavove o migrantima. Rezultati regresijske analize koja uključuje sve ove varijable su prikazani u *Tablici 2*.

Linearna regresija pokazuje kako su dvije najznačajnije varijable one koje ispituju etnocentrizam i autoritarnost, to jest ispostavlja se kako etnocentrični i autoritarni birači imaju negativne stavove o migrantima. Točnije, te dvije varijable zajedno čine snažan prediktor protumigrantskog stava. Takav nalaz dodatno potvrđuje varijabla koja ispituje preferenciju za demokraciju ili jake vođe, odnosno, pokazuje se kako oni koji preferiraju jake vođe imaju negativnije stavove o migrantima od onih koji smatraju da je demokracija uvijek najbolje rješenje. Varijabla koja ispituje povjerenje u institucije se pokazala značajnom, ali u suprotnom smjeru od očekivanog. Radi se o tome da birači koji imaju više povjerenja u institucije također imaju negativnije stavove o migrantima. S obzirom da povjerenje u institucije u Hrvatskoj ovisi o odnosu prema stranci koja je trenutno na vlasti (Henjak, 2017: 355), povezanost protumigrantskih stavova i povjerenja u institucije može biti posljedica činjenice da je u trenutku provođenja ankete na vlasti bila stranka desnog centra čiji su birači skloniji imati negativne stavove prema migrantima (vidjeti *Tablicu 3*). Značajnom se pokazala i varijabla koja ispituje religioznost, to jest, ispostavlja se kako religiozniji birači imaju negativnije stavove o migrantima, ali treba napomenuti kako se radi o supstantivno niskoj značajnosti. Temeljem provedene linearne regresije se može zaključiti kako hrvatski birači migrante prvenstveno smatraju kulturnom, a ne ekonomskom prijetnjom. Točnije, radi se o tome da se varijabla obrazovanja, koja je zapravo važna determinanta društvene i ekonomske

pozicije, nije pokazala značajnom. Dodano prethodnome, varijable koje ispituju odnos prema tržištu i percepciji ekonomskog stanja se također nisu pokazale značajnima.

Drugi dio analize fokus stavlja na objašnjavanje odnosa između političkih preferencija i pozitivnog ili negativnog stava prema migrantima. Ovisne varijable ostaju iste (pozitivni ili negativni stavovi prema migrantima). Sve neovisne varijable ispituju stavove prema različitim strankama (SDP, HDZ, Živi zid, IDS, HSS, HNS, Nezavisni za Hrvatsku, HDSSB, GLAS). Točnije, stav prema strankama je ispitan na način da su ispitanici ljestvicom od jedan (izrazito negativan stav) do sedam (izrazito pozitivan stav) izražavali svoje mišljenje o pojedinoj stranci. Osnovna je pretpostavka da birači koji pozitivnije vrednuju stranke lijevice i lijevog centra imaju pozitivnije mišljenje o migrantima nego birači desnice i desnog centra. Također, druga je pretpostavka da birači koji pozitivnije evaluiraju nove stranke (Živi zid, Most) također imaju pozitivnije stavove o migrantima. Ta pretpostavka se temelji na tome što biračko tijelo Živog zida i Mosta u pravilu čine mlađi birači (Henjak, 2018: 403) koji inače imaju tolerantrnije i manje autoritarne stavove. Rezultati ove linearne regresije su prikazani u *Tablici 3*.

Rezultati linearne regresije su većinom potvrdili prethodno postavljene pretpostavke. Točnije, linearna regresija je pokazala kako birači stranaka desnice (HDSSB, NzH) ili desnog centra (HDZ) imaju negativnije stavove o migrantima nego birači drugih stranaka obuhvaćenih ovom analizom. Varijable koje ispituju stav o HDZ-u, HDSSB-u i NzH su se pokazale značajnima, premda se radi o supstantivno niskoj značajnosti. Općenito, cijela regresija ima ograničenu objasnidbenu snagu. Također, treba napomenuti kako varijable koje ispituju stav o HDSSB-u i NzH pokazuju veću značajnost nego varijabla koja ispituje stav o HDZ-u. Najznačajnijom se pokazala varijabla koja ispituje stav o GLAS-u, to jest pokazalo se kako birači koji pozitivnije vrednuju GLAS imaju pozitivnije stavove o migrantima, što je u skladu s pretpostavkom o biračima lijevog centra i stavovima o migrantima. Ta pretpostavka je dodatno potvrđena i s varijablom koja ispituje stav o IDS-u, odnosno, pokazalo se kako birači IDS-a pozitivnije vrednuju migrante, iako je značajnost ove varijable slabija nego kod varijable koja ispituje stav o GLAS-u. Druga varijabla s najvećom značajnosti je varijabla koja ispituje stav o Živom zidu. Pokazuje se kako birači koji pozitivnije vrednuju Živi zid ujedno pozitivnije vrednuju i migrante što se može protumačiti kao jedan od pokazatelja da su birači Živog zida skloniji liberalnijim sociokulturnim stavovima. Varijabla koja ispituje stav o Mostu se nije pokazala značajnom, stoga je pretpostavka po kojoj bi birači stranaka novijeg datuma trebali imati pozitivnije stavove o migrantima (zbog mlađeg biračkog tijela) tek djelomično potvrđena.

Zaključak

Analiza je pokazala kako su etnocentrizam i autoritarnost, kao i podrška jakim vođama naspram demokracije, snažne determinante protumigrantskog stava. Uz to, pokazalo se kako je pozitivnije vrednovanje stranaka desnog centra, a pogotovo desnice, također dobar prediktor negativnog

stava o migrantima. Osim toga, pokazuje se kako je i religioznost, barem djelomično, prediktor negativnog vrednovanja migranta. Analiza je pokazala da obrazovanje nije relevantna determinanta negativnog stava o migrantima, kao niti percepcija ekonomskog stanja ili stav o tržištu. Temeljem toga, postoje naznake da se odnos prema migrantima djelomično uklopio u postojeću strukturu političkih rascjepa kojima dominiraju sociokulturna i identitetska pitanja. Točnije, radi se o tome da su u određivanju stava prema migrantima značajnije varijable koje bi se mogle okarakterizirati kao vrijednosne ili ideološke (etnocentrizam, autoritarnost, preferencija za demokraciju ili jake vođe). Ovaj nalaz je u skladu s brojnim studijama društvenih rascjepa u Hrvatskoj koje ističu dominaciju ideološko-vrijednosnog rascjepa nad ekonomskim (Šiber, 2001; Henjak, Zakošek i Čular, 2013).

Literatura

- Baričević, Vedrana i Koska, Viktor (2017) *Stavovi i percepcije domaće javnosti o nacionalnim manjinama, izbjeglicama i migrantima*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
- Čorkalo, Dinka i Stanković, Natalija (2000) Autoritarnost i percepcija ostvarene demokracije u Hrvatskoj: analiza odnosa na uzorku studenata. *Društvena istraživanja* 9 (1(45)): 67-81.
- Gregurović, Margareta; Kuti, Simona i Župarić-Ilić, Drago (2016) Attitudes towards Immigrant Workers and Asylum Seekers in Eastern Croatia: Dimensions, Determinants and Differences. *Migracijske i etničke teme* 32 (1): 91-122.
- Henjak, Andrija (2017) Institutional Trust and Democracy Satisfaction in Croatia: Partisanship- versus Outcome-Driven Evaluations. *Croatian and Comparative Public Administration* 17 (3): 343-364.
- Henjak, Andrija (2018) Nose li parlamentarni izbori 2015. i 2016. godine promjenu političkih rascjepa u Hrvatskoj? *Društvena istraživanja* 27 (3): 383-406.
- Henjak, Andrija; Zakošek, Nenad i Čular, Goran (2013) Croatia. U: Berglund, Sten; Erman, Joakim; Deegan-Krause, Kevin i Knutsen, Terje (ur.) *Handbook of Political Change in Eastern Europe* (str. 443-480). Cheltenham: Edward Elgar.
- Stubager, Rune (2008) Education effects on authoritarian-libertarian values: a question of socialization. *The British Journal of Sociology* 59 (2): 327-350.
- Šalaj, Berto (2012) Suvremeni populizam. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 9 (1): 21-49.
- Šiber, Ivan (1998) Autoritarna ličnost, politički svjetonazor i stranačka preferencija. *Politička misao* 35 (4): 193-209.
- Šiber, Ivan (2001) Političko ponašanje birača u izborima 1990.-2000. U: Kasapović, Mirjana (ur.) *Hrvatska politika 1990.-2000. Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj* (str. 65-99). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Šram, Zlatko (2010) Etnocentrizam, percepcija prijetnje i hrvatski nacionalni identitet. *Migracijske i etničke teme* 26 (2): 113-142.
- Weakliem, David L. (2002) The Effects of Education on Political Opinions: An International Study. *International Journal of Public Opinion Research* 14 (1): 141-157. ■